

УДК 796.011:001.5:271.2-9«01/07»-284»653(092)
DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-1-63-75

**FORMATION OF SCIENTIFIC OPINION IN THE PHYSICAL CULTURE
OF THE MEDIEVAL PATRISTICS EARLY PERIOD**

**ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ ДУМКИ У ФІЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ
РАНЬОГО ПЕРІОДУ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ПАТРИСТИКИ**

Serhii LAZORENKO,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

serglazarenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6493-8514>

Сергій ЛАЗОРЕНКО,

доктор педагогічних наук, доцент

Andrii LEONENKO,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

leonlav79@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5132-9461>

Андрій ЛЕОНЕНКО,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Svitlana GVOZDETSKA,

Candidate of Sciences in Physical
Education and Sports, Associate
Professor

sveta-gvozdecka@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7744-7471>

Світлана ГВОЗДЕЦЬКА,

кандидат наук з фізичного
виховання і спорту, доцент

Tetiana BUHAJENKO,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

bugaenkotv@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3745-0593>

Тетяна БУГАЄНКО,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Sumy State Pedagogical University
named after A. S. Makarenko,*

*Сумський державний
педагогічний університет імені
А. С. Макаренка,*

*✉ 87, Romenska str., Sumy,
40002, Ukraine*

*✉ вул. Роменська, 87, м. Суми,
40002, Україна*

Original manuscript received: February 10, 2023

Revised manuscript accepted: March 13, 2023

ABSTRACT

The educational subject «History of physical culture» according to the periodization existing in modern historical science reveals in sufficient detail the stages and aspects of the formation of pedagogical thought in the physical culture of primitive society, physical education during the times of ancient civilizations and in the ancient world, education in the Middle Ages, the formation of educational thoughts of the new and most recent times. In every historical period of human evolution, the requirements for physical education were justified by the prevailing religion, the level of economic and

social development of society, national and cultural traditions and regional features of the life and lifestyle of a nation or group of nations.

Some ethnic groups on our planet exist on the terrain of today and some are disappearing from the bosom of our planet, but unfortunately, this is the philosophy of life. And those nations who are now prosperous and have preserved their own identity must be indebted to physical culture, which during stormy centuries gave them the opportunity to resist climate and environmental changes, to withstand numerous wars for independence, to form individual moral principles and so on. Along with the development of physical culture, scientific thought in this field was also formed, which, within the framework of the global process, formed humanistic approaches of universal solidarity, and at the same time, a feeling of national patriotism. Scientific thought in the physical culture of a classless society was formed in the bowels of an anthropomorphic proto-religion with the initiations to check the readiness of the entire adult population for future life trials.

Pedagogy of physical culture of ancient civilizations was influenced by polytheistic theosophical aspects. But the key nuance of this pedagogy was the exaltation of human corporeality, which was formed according to the divine likeness. For example, the foundations of the Hellenic kalokagatia. With the establishment of the dominant position of the Christian religion at the beginning of our era, there is also a change in the attitude of the apologists of the religion towards the beauty of the human body as a divine creation. Thus, the material of this article should specify the facts that indicate a deep understanding of the role of physical culture in the early period of medieval patristics.

Key words: *pedagogy, history of physical culture, physical culture, philosophical anthropology, patristics, Christianity, religion.*

Постановка проблеми. Фундаментальна робота угорського науковця Ласло Куна «Загальна історія фізичної культури і спорту», яка вийшла в світ 1982 року і була підґрунтям написання науково-методичної літератури іншими авторами для навчального предмету «Історія фізичної культури і спорту» закладів вищої освіти нашої країни, надає інформацію про фізичну культуру середніх віків починаючи з першої половини V століття нової ери. Таким чином проігнорувавши чотири з половиною віки загальної історії людства і в її контексті історію становлення наукової думки у сфері фізичної культури на зламі віків нової ери. Тож матеріал даної публікації має намір зруйнувати інформаційний вакуум і надати читачам інформацію про формування наукової думки у фізичній культурі раннього періоду середньовіччя (I–V ст. н.е.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Задекларована вище тема окремими інформаційними масивами розкривається у роботах В. Косяка. Дванадцятий розділ його монографії «Онтологія тілесно-рухової активності» присвячений опису ранньосередньовічної християнської моделі культурної людини, де конкретне місце займає удосконалення тілесності адепта нової релігії [5]. Формування наукової думки середньовічної педагогіки в «Загальній історії фізичної культури і спорту» Ласло Куна пов'язано з теософією християнської церкви, яка у майбутньому створить підґрунтя для європейського просвітництва, а наразі закликає до зневажливого ставлення щодо фізичного вишколу людей. Результатом такої політики стало виключення занять фізичною культурою з програми навчальних закладів, які були підконтрольні церкві.

На другий план було усунуто також і гігієнічне виховання. Аналогічну інформацію можна зустріти і у інших науковців – знавців історії фізичної культури. Але проаналізувавши науково-методичну літературу, ми можемо констатувати, що не завжди православна і католицька церкви були противниками фізичного вишколу і спортивних заходів середньовічних жителів європейських міст і сіл. Відсутня інформація про цей період і в «Історії педагогіки» А. Сбруевої та М. Рисіної [8]. Авторки закінчують рабовласницький період педагогічними поглядами Марка Фабія Квінтіліана, який викладав у I ст. н.е., і починають епоху середньовіччя дидактичними думками Візантії кінця IV ст. нової ери. Тому ми вирішили виправити зазначені недоліки, особливо враховуючи те, що заняття фізичною культурою, серед іншого, є одним з основних факторів формування людського капіталу [1] та впливає на якість життя людей [7; 9] в будь-які історичні часи.

Мета статті – на основі аналізу науково-методичної літератури, творів мистецтва та інших історичних артефактів узагальнити і систематизувати відомості та конкретизувати аспекти, які указують на глибоке осмислення ролі фізичної культури раннього періоду середньовічної патристики.

Виклад основного матеріалу. На початку нової ери освітянська система Римської імперії піддається критиці з боку видатних філософів того періоду. Луцій Анней Сенека (4 р. до н.е. – 65 р. н.е.) указує на формалізм римської педагогіки, зневажання її завданнями морального виховання майбутнього представника Великого Риму. Сенека у своїх трактатах указує на недоліки у вихованні інтелекту, а не естетики і в цьому контексті недостатнє гартування людської тілесності [2:410]. Марк Аврелій (121–180 рр.) своє бачення римської освіти описав у нотатках «Наодинці з собою. Роздуми», знайдених і опублікованих вже після смерті імператора. В основі його філософії лежить самоаналіз з метою самовдосконалення [2:410]. Досить оригінально виглядає робота Публія Корнелія Тацита (бл. 50–120 рр.) «Германія», у якій історик протиставив республіканській зманіженості римського громадянина силу і видатну тілесність племен з Європи [2:412].

З появою монотеїстичної релігії – християнства науковий вектор у фізичній культурі Риму дещо змінився. Фізична культура почала виражати святково-реалістичний характер народного світогляду. Спортивні фестивали і свята повертаються до зразка давньогрецьких. У школах того часу з метою підвищення ефективності і естетичності фізичних вправ нерідко почали використовувати музичний супровід – за зразком грецьких мусичних агонів. Музика активно застосовувалася під час тренувальних занять, спортивних змагань або занять фізичними вправами. Основи тогочасної римської методології навчання були описані в роботі видатного мислителя Марка Фабія Квінтіліана (бл. 35–100 рр.) «Виховання оратора» [8:31]. Автор вважав, що ранній розвиток природних здібностей дитини необхідно в сім'ї, яка є атмосферою для формування інтелектуального

кругозору; відзначав переваги шкільної освіти над домашньою. Фактично, був ініціатором упровадження фізичної культури в навчальний процес римської школи, так як вбачав ефективним чергування інтелектуальної освіти та фізичного вишколу. Як вважав Марк Фабій Квінтіліан, зміни занять і відпочинку у вигляді фізичних вправ чи ігор активізують пізнавальні та індивідуальні здібності школярів.

На початку нашої ери в Римській імперії курульні едили (організатори публічних змагань) проводять спортивні змагання за зразком грецьких, але з національним релігійним колоритом. Під час проведення консульських свят відбувалися масові змагання з боротьби, бігу, верхової їзди, веслування, перегонів колісниць тощо. Імператор Октавіан Август (63 р. до н.е. – 14 р. н.е.) відродив Троянські ігри в цирку, які при ньому стали проводитись регулярно і за спеціальним планом: 4–5 квітня – спортивні ігри на честь Богині Кібели; 12–18 квітня, 28 квітня–3 травня – на честь Флори; 6–13 липня – на честь Бога Аполлона; 20–30 липня – на честь перемоги Цезаря в громадянській війні; 4–19 вересня – Римські гри; 3–12 жовтня – на честь Бога Мітри; 27 жовтня–1 листопада і 4–7 листопада – Плебейські ігри. За зразком ігор в Олімпії імператор заснував Акційські ігри, а імператор Доміціан (51–96 рр.) – Капітолійські.

Для незаможного населення Риму влаштовувалося і безліч інших змагань, хоч і менш популярних, провінційних, які проводили аристократи з метою самореклами, щоб у подальшому бути вибраними на керівні посади. Нерідко в таких змаганнях брали участь і ранні християнські адепти. Це пов'язано з тим, що раннє християнство не було таким аскетичним у поглядах на заняття фізичною культурою і багато в чому відрізнялося від пізньої християнської догми. У цей час релігійні чесноти зовсім по-іншому трактували ставлення до універсаму людської тілесності, не як до фізичної оболонки – душі. Для ранніх вірян не було характерним зневажливе ставлення до культу тілесності, гріховність, які буде визнано пізніше. Ці уявлення сходять від апостола Павла (5 або 10–64 або 67 рр.), викладених в його «Посланнях...» до мешканців Ефесу, Римлян, жителів Коринфу. Ранні адепти релігії Ісуса Христа по-своєму піклувалися про тілесне безсмертя, не акцентували суворої уваги на плотських проявах, як це робилося в пізні часи, коли непристойним було вживання слова «любов», бо філософія віри повністю нехтувала цим високим почуттям, «естетичним милуванням», яким проникся Адам, коли побачив власну обранку, створену Богом – Єву. Концепція пізнання тілесності супроводжувалася в ранньому християнстві високою оцінкою. Апостол Павло говорив, що «тіла ваші – суть члени Христові (1 Кор. 6:15). Тому, перші християни, уявляючи людину в єдності тіла й душі, перевагу надавали тілу, бо «думка є актом тіла». Тіло гідне поваги, тому що воно створене за образом і подобою Божою, а Бог не міг помістити рідну йому душу в погано побудоване тіло [5 : 170]. Така була метафізика молоді монотеїстичної релігії, на противагу класичній римській діалектиці.

Програма вдосконалення людини, задекларована у Євангелії від Матвія, проголошує: «Будьте досконалі, як досконалий Батько ваш Небесний» (Матв. 5:48). Вона зорієнтована, звичайно ж, на духовність і універсам тілесності. Цю позицію обстоював Папа Римський Іоанн Павло II (1920–2005 рр.): «Про досконалість людини значно об'єктивніше говорять її моральні цінності та її вчинки, їх фізична сила та краса. І це визнають ті, хто сам швидше сильний або красивий, ніж добрий і добродієльний». Зауважимо, що Понтифік підносить внутрішні чесноти людини на перше місце, і у сказаному немає неповаги до її тіла – йому відводиться почесне друге місце після душі. Рання апокрифічна література (не визнана офіційно церквою) не уявляє безтілесну сутність індивідуума, що довгі роки помилково (або тенденційно) приписувалося йому сучасною теософською філософією. Органічна плоть, відповідно до християнської теології, надала змогу, як говорить сучасний філософ, культуролог і соціолог П. Гуревич у «Філософській антропології», створити людину як істоту, яка відрізняється від усіх інших природних створінь. За всієї своєї другорядності, саме тіло людини разом з духом неодмінно бере участь у реалізації божественної концепції створення живої істоти за його подобою та спрямованістю на виховання досконалої людини в єдності її моральних і духовних властивостей, зокрема, її фізичної досконалості [4:17]. Тобто, повністю адаптований до вимог молоді монотеїстичної релігії давньогрецький освітянський принцип «пайдея» – гармонійний тілесно-духовний метод формування людини, що реалізує всі її природні здібності.

Ранньохристиянські апологети у своїх теософських трактатах не висловлювалися з деструктивною критикою щодо універсаму людської тілесності. Квінт Септимій Флоренс Тертулліан (155/165–бл. 240 рр.) – ранньохристиянський письменник, автор 40 трактатів, з яких нам відомо 31. Теософ є найяскравішим виразником упевненості про несумісність натурфілософії та християнської догми, тієї основоположної лінії, що була сформульована в «Посланнях апостола Павла» і наголошувала, що християнське одкровення «усуває мудрість світу всього». Його батько був сотником військового загону міста Карфаген, тому юнак зростав в атмосфері тлумачень щодо вдосконалення фізичного гарту особистості. Досконало вивчив грецьку мову та здобув фах з риторики і права. У 195 р. він одружився, однак це не завадило йому стати католицьким священиком – пресвітером. Тертулліан захищав тіло від осудження, що за його часів було всюди звичайною справою, особливо в релігійному середовищі. Тіло, мовляв, матеріальне, уразливе, скінченне, а дух вічний. Порочною є не сама плоть, а плотські прагнення і недостойні справи людські. Досконале тіло «є плодом божественної творчості», прикрасою душі. Духовна православна практика теж «не гребує тілом, але оскільки воно більше постраждало від гріхів, ніж душа, то його треба дисциплінувати». Ранньохристиянські церковні лідери, насамперед, були адептами духовного і не уявляли створіння Боже у єдності тіла і душі,

постійно вагалися між критикою гарного тіла з його «пристрастями» та поклонінням йому і навпаки. До афоризмів належать і інші думки Тертуліана (мовою оригіналу): «Всё, что существует, есть тело особого рода. Нет ничего бестелесного, кроме того, что не существует»; «Душа не может обрести спасения, если она не уверует, пока обитает во плоти. Итак, плоть есть якорь спасения»; «Судить следует только душу – за то, как она пользовалась сосудом плоти. Сам сосуд, конечно, не подлежит приговору». Помер видатний теософ близько 240 р. у своєму рідному місті Карфагені, що на Півночі Африки.

Тіло Творця ранньохристиянські мислителі не наділяли красою, щоб було зрозуміло, чому той дозволив людям власне розп'яття. У римському добу образливим діям могла піддаватися тільки людина-невіглас. Мешканці вічного міста високо шанували тілесні чесноти, бо мали глибоке переконання бути схожими на них, і жоден представник римського суспільства не мав бажання образливо висловлюватись щодо людини, яка мала надзвичайне тіло. А худе тіло «царя іудейського» було заплыване й зганьблене людьми землі обітованої. Спаситель, йдучи на Голгофу, не міг нести на собі свій хрест, як того веліло рішення прокураторського суду, а коли син Божий з неатлетичним тілом, то й адептам його віри не варто піклуватися про силу і красу свого, а, може і нехтувати ним взагалі. Це – причина вагань в апологетиці і ранній патристиці від поклоніння тілу до його осуду. Таку думку мав і Оріген (бл. 185–254 рр.) – грецький християнський теолог, філософ, один зі східних церковних апологетів, засновник біблійної філології, автор терміну «боголюдина». Закінчив з високим рівнем знань Александрійську богословську школу, під орудою Климента Александрійського. Вивчав науки неоплатоніків під керівництвом Амонія Сакса. З 203 року викладав філософію, теологію, діалектику, фізику, математику, геометрію, астрономію. Оріген очолив богословську школу у 217–232 роках. Був фундатором ідеї відновлення колишньої досконалості людини і світу – апокатастасису. До наших днів не зберігся головний трактат теософа – «Гексапла», який є порівняльним аналізом внесків Старого Заповіту з метою встановлення критично вивіреного тексту. Орігена – перший науковець, який з точки зору системного підходу виклав ідеї християнства у філософському контексті, його доробки мали значний вплив на творчий шлях мислителів: Євсевія Памфіла, Григорія Богослова, Григорія Нісського, Василя Великого та ін. Оріген оцінив примат тілесності, говорячи про боротьбу Якова з Божим посланцем (мовою оригіналу): «Человек, может быть, никогда не сможет победить противную силу сам по себе, не пользуясь божественной помощью. Потому и говорится, что ангел боролся с Иаковом (Быт., 32, 34). Мы понимаем это так, что борьба ангела с Иаковом – не то же, что борьба против Иакова».

З критикою фізичної недосконалості людини як творіння Божого виступав Аврелій Августин Іпонійський або Блаженний Августин (354–430 рр.) – християнський теолог і церковний діяч, головний представник

західної патристики, єпископ міста Гіппон Регій (сучасна Аннаба, Алжир). Блаженний Августин створив онтологічне вчення про Бога як абстрактне буття, і робив він це через аналіз Усевишнього не як об'єкта, а як суб'єкта, через призму самодостатності людського мислення. Існування Бога, згідно із вченням Августина, можна вивести безпосередньо із рефлексії людини, а буття речей – не можна. Його внутрішні переконання найбільше проявилися у вченні про час як філософську категорію, який не може існувати без душі, що пам'ятає, чекає, споглядає дійсність. Августин визнаний святим Католицькою, Лютеранською та Православною церквами. При цьому в православ'ї, зазвичай, іменується з епітетом Блаженний, що означає високий статус людини, яка пізнала Божу благодать. День його пам'яті святкується Католицькою церквою 28 серпня, Православною церквою – 15 (28) червня. Августин Блаженний (який багато пізнав, за його визнанням, від плотських утіх у молоді роки) методично критикує тіло, що є матеріальним провокатором первородного гріха, джерелом зла і всілякої погані, знаряддям лукавого, що розбещує душу (мовою оригіналу): «Скорбь есть печаль о своем несовершенстве»; «Совершенство есть знание человека о своём несовершенстве».

Свої погляди щодо фізичного вдосконалення людини висловив у наукових публікаціях Григорій Ніський (бл. 335–після 394 рр.) – богослов, філософ, екзегет, один з трьох великих «каппадокійців», єпископ Ніси в Каппадокії, який виховувався на роботах згаданого нами Орігена. За його ініціативи, на II Вселенському Соборі був доповнений Нікейський символ віри – лаконічний і точний виклад усіх догм християнської віри, важлива складова так званого святого Передання. Свого часу отримав прекрасну освіту і став наставником красномовства. У 372 році був рукоположений святим Василем Великим у статус єпископа міста Ніси. У 379 році свяятий Григорій брав участь в Антиохійському Соборі проти еретиків, що не визнавали непорочності Божої Матері, і тих, що поклонялися Богоматері як божеству. Він був вибраний Собором для огляду церков в Аравії і Палестині, утвердження православного вчення про Пресвяту Богородицю. Все своє життя релігійний діяч поклав на вітар фундаментації православної релігії. Доживши до глибокої старості, свяятий Григорій помер незабаром після Константинопольського Собору. У своїх трактатах він писав (мовою оригіналу): «[Иные] хотя признают верным, что изнемогшее в пороке естество посещено Божественною силою, но с неудовольствием взирают на способ посещения, по незнанию, что всякое устройство тела само по себе имеет равную цену, и ничто содействующее в нем поддержанию жизни не заслуживает осуждения как что либо нечестивое или дурное. (...) Как прочие органы поддерживают в человеке настоящую жизнь, (...) так родотворные органы имеют промышление о будущем, вводя собою преемство естеству. (...) Ибо не глазом, не слухом, не языком, не другим каким чувственным органом непрерывно продолжается род наш; все это, как сказано, служит для настоящего употребления, а в тех органах соблюдается человечеству бессмертие» [6:32–36].

Святий Антоній Великий (251–356 рр.) – засновник християнського відлюдницького чернецтва, єгипетський анахорет, творець пустельництва й аскетичного способу життя в середовищі ранньохристиянських адептів. Канонізований православною церквою, він прагнув не скасування власної плоті, а, як сам висловлювався, обоження плоті (мовою оригіналу): «Итак, будем и мы мудро и благоразумно ослаблять тело свое, чтобы получить духовную крепость. Если мы будем умерщвлять и поработать тело свое душе, то с сим умерщвлением и поработанием тела умертвятся вместе и плотские мысли, которые враждебны Богу; душа наша просветится и сделается храмом Божиим». «Чтобы погасить в душе огонь, которым питаются все добродетели, диавол возбуждает в ней многообразные страсти и особенно производит в теле леность и склонность к удовольствиям», – підкреслює Антоній.

А як щодо універсалу людської досконалості говорить Святе Письмо? У Біблії є чимало оповідей, у яких прославляються тілесна сила і краса. Могутні і прекрасні юні Самсон та Давид [3:32–33]. Фізично привабливі старці – 85-літній Халев (воєначальник Мойсея) і Мойсей, який помер у 120 років, але зберіг силу й гостроту молодого зору. Сильний, як Бог, 50-літній Яків (третій біблейський патріарх): «І залишився Яків один. І боровся Хтось з ним, до появи зорі; І побачивши, що не здолає його... сказав: відпусти Мене; тому що зійшла зоря... ти боровся з Богом, і людей долати будеш» (Бут, 32:24–28). Але Старозавітна легенда більше спрямована на демонстрацію не фізичної сили, а сили віри і духовності [3:32–33]. Шанується у Святому письмі не тільки сила, а й влучність: «Із усього народу цього було сімсот чоловік обраних, які були шульгами, і всі ці, кидаючи із пращ камені у волос, не кидали мимо» (Суд. 20:16). Відзначається ставлення до тіла як до божественної цінності: «Тіло ж не для блуду, але для Господа, і Господь для тіла» (1 Кор. 6:13), захоплення від споглядання за сильним тілом: «Слава юнаків – сила їхня» (Притч. 20:29). Декларується у святому письмі і необхідність фізичного вдосконалення: «Краще бідняк здоровий і міцний силами, ніж багатій з виснаженим тілом; здоров'я і добробут тіла дорожчі за всяке золото, і міцне тіло краще від незліченного багатства» (Сірах 30:14–16), попередження про шкоду фізичної бездіяльності: «Дурний сидить, склавши свої руки, і з'їдає плоть свою» (Еккл. 4:5). Біблія акцентує увагу на прагненні не тільки бути сильним, але й досконалішим: «Чи не знаєте, ті, які біжать на арені, біжать усі, але лише один одержує нагороду? Так біжіть, щоб одержати» (1 Кор. 9:24). При цьому – варто слідувати заповітам Усевишнього: «Так не хвалиться мудрий мудрістю своєю, і так не похваляється сильний силою своєю» (Іерем. 9:23).

Не можна сказати, що Біблія містить відвертий заклик до фізичного вдосконалення тіла. Але їй імпліцитно властива гуманістична орієнтація на уважне, шанобливе, дбайливе ставлення до результатів Божественного творіння. Православні догми змушують вірян слідувати православному способу життя, що охоплює і тілесні іспити, до яких треба

скрупульозно готуватися, як, наприклад, носіння вериг ченцями, дотримання строгих постів тощо. Увага до тілесного виховання осіб духовного звання зумовлена серед інших причин, очевидно, й тим, що в християнстві завжди було особливе, відмінне від інших релігій сприйняття людської тілесності. Уся історія первісного християнства, як пише В. Ерн – філософ початку минулого століття, у статті «Християнське ставлення до властивості», сповнена прагненням до святості плоті. Перші християни ставилися до свого тіла релігійно і вважали його необхідним учасником життя за Христом не тільки тут, на землі, але й там – у майбутньому житті, у воскресінні мертвих.

Аналогічні догми виявляються і в інших біблійних текстах, написаних у перші віки після виникнення християнства. Однак у процесі подальшої ідейної боротьби всередині нової віри уявлення ці істотно трансформувалися. Апологети церкви поступово вмирають, до керівництва християнськими осередками приходять керівники з прогресивними поглядами, з абсолютно новими трактуваннями Святого письма, зі своїми власними ідеями, що активно нав'язуються адептам у публічних проповідях. Найчастіше це робилося з метою поєднання інтересів нової релігії та влади, для забезпечення контролю над вірянами. Унаслідок таких ідеологічних маніпуляцій християнство все більше ідеалізувалося думкою зречення життєвих примх заради можливості потрапити в рай після смерті. Зміцнюється віра в спокуті гріхів, у звільненні духа від тлінної плоті і піднесення його до небесних вершин. Вселяється у свідомість вірян необхідність дотримання суворого аскетизму і зневажливого ставлення до власного тіла, до гріховних фактів почали відносити фізичні вправи і спортивні змагання. На початку IV ст. був створений стратегічний союз Римської імперії з християнством, який набрав до того часу значну політичну силу. Імператор Костянтин Великий I (272–337 рр.) прийшов до висновку, що набагато вигідніше використати християнську церкву в інтересах держави, ніж вести з нею нескінченну і виснажливу боротьбу. У 313 році, Костянтин в Мілані, підписує едикт про припинення політичного переслідування послідовників Христа і християнство визнається як державна релігія Священної Римської імперії. Зі статусом державної релігії стрімко почав зростати кількісний склад християнських осередків за рахунок середніх верств населення і аристократії. Таким чином, з рецесивного віровчення християнство блискавично перетворилося в домінуючу релігію Імперії. Прихильники його доктрини, що висловлювалися проти «гріховної тілесності» і які пропагували суворий аскетизм, стали закликати до боротьби проти поширення фізичної культури серед населення, яку вони розглядали як поганські звичаї, та яка потребувала термінового остракізму. Боротьба за знищення фізичної краси людського тіла розгорталася важка і непримиренна. Філософія соціального ненасилля, що була романтичним захопленням раннього християнства, виявилася тепер тактично невідповідною і канула в Лету. Результатом такого протистояння стала

заборона проведення Олімпійських ігор, яку підписав імператор Феодосій Великий I (347–395 pp.) 394 року, та знищення олімпійського архіву.

Масові спортивні змагання дозволяли проводити тільки у святкові дні, дати народження імператора та їх воцарювання. Місце проведення колись грандіозних і форматних Зевсових змагань стало зазнавати частих нападів варварів, поступово занепало і перетворилося лише в пункт паломництва ортодоксальних прихильників розвитку античної фізичної культури. Однак переконати владні структури і все населення імперії в найповнішій недоцільності фізичних вправ і спортивних змагань християнській церкві все ж до кінця так і не вдалося, і її ідеї гріховної тілесності ще довгі сторіччя приходили в непримиренних зіткненнях з колишньою системою життєвих цінностей, етичних і естетичних норм з тисячолітніми традиціями високорозвиненої агоністики Античного світу. Особливо відчутним опір релігійним обмеженням і централізованій забороні фізичної культури виявився в східних провінціях Священної імперії. Через наполегливе клопотання міст, що продовжували дотримуватися незабутніх спортивних традицій, імператорська влада була вимушена дозволити час від часу офіційне проведення широкомасштабних спортивних заходів за зразком агонів на честь Громовержця в Олімпії. Римські хроніки IV–VI ст. повідомляють про періодичну видачу дозвільних імператорських конституцій на проведення аналогічних змагань. Останній едикт, що санкціонував проведення ігор за подобою Олімпійських, був виданий імператором Візантії Флавієм Петром Саватієм Юстиніаном (483–527 pp.) і датований 520 роком.

Катарсис під час спортивних змагань спонукав чисельні натовпи глядачів і учасників до особистого душевного переживання, емоційного піднесення, яке не тільки нівелювало соціальне напруження, а й прославляло виховану людську велич і красу, вже не міг стримувати гострі суспільні проблеми, що актуалізувалися після падіння Римської імперії. У цих умовах стадіони і цирку, що були невтомними пропагандистами чеснот фізичної культури серед населення, нерідко перетворювалися в джерела поширення масових протестів і народних повстань. У 529 році на стадіоні Неаполя виникає ціла низка повстань проти еволюції в суспільне життя християнської моралі. З метою попередження подальшого поширення хвилювань імператор Юстиніан змушений був закрити майже всі дозволені державою організації й установи фізичної культури, за винятком Візантійського іподрому. Серед таких виявився і найбільш популярний тієї пори Афінівський гімнасій, значна частина викладачів якого, побоюючись переслідування, емігрувала в Персію. Незабаром після цього на Візантійському іподромі спалахнуло нове форматне повстання під назвою «Ніка» (на честь богині – покровительки перемог і переможців, поплічниці самого Зевса), через яке імператор ледь не втратив трон. Юстиніан вже зібрався втекти з Константинополя, але хитромудрий і заповзятий євнух Нарсес (478–573 pp.) зумів вправно підкупити частину ватажків повстання і кинути їх напризволяще. Учасників повстання було заблоковано на іподромі

й жорстоко покарано загонами військових найманців воєначальника Флавія Велізарія (505–565 рр.). Загибло близько 30 тисяч осіб. Перемога повсталих означала одночасно і нове довготривале гоніння фізичної культури та спортивних змагань кінця епохи рабовласництва. Проте прихильникам церковних обмежень так і не вдалося досягти остаточної заборони різноманітних народних форм фізичних вправ і змагань, які з незламною завзятістю передавалися людьми від покоління до покоління протягом усього тернистого шляху становлення наукової думки в галузі фізичної культури і спорту. Філософська діалектика говорить, що нічого не зникає, а переходить на інший рівень існування. Пройде багато років, і відродяться Олімпійські ігри, які мають тисячолітню історію і які не втратили своєї актуальності і в наші дні.

Висновки. Перераховані вище факти вказують на глибоке осмислення ролі фізичної культури раннього періоду середньовічної патристики. У цей час емпіричні факти античної науки змінюють свій статус на теорію у фізичному вихованні і спорті. Усі знання, отримані в результаті життєвого досвіду та прикладної практики, трансформувались за часів розквіту християнської релігії і логіки в широкомасштабні та змістовні тлумачення значення фізичних вправ для зміцнення здоров'я громадян середньовічних міст і сіл. Видовищність та естетичність, регламент спортивних ігор, які прославляли богів-покровителів, у часи, коли боги мали людську подобу і були такими ж атлетичними, як і прості смертні, втрачають свою актуальність, оскільки на зміну політеїзму приходять монотеїстична релігія. Взірець спортивної етики та естетики (Олімпійські ігри) взагалі виявились на задвірках середньовічної наукової думки. Історичний процес ідеалізації в галузі фізичної культури і спорту відбувався через узагальнення ознак і явищ, обраних ранньохристиянськими апологетами. То ж з великою долею вірогідності ми можемо констатувати факт існування наукової думки в перші століття нової ери.

Література

1. Ажажа М., Гонда В., Несторенко Т. Человеческий капитал: теоретические основы и механизмы развития. *Problems of spatial development of socio-economic systems: economics, education, medicine*. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2015. С.63–69. URL : <https://cutt.ly/YFdf3RC> (дата звернення: 10.02.2023).
2. Балух В. О., Коцур В. П. Культура античності : підручник. Чернівці : Наші книги, 2016. 632 с.
3. Булатова М. М. Боротьба. Енциклопедія в запитаннях і відповідях. Навчальне видання. Київ : Олімпійська література, 2017. 576 с.
4. Гуревич П. С. Философская антропология : учебное пособие. Москва : «Омега-Л», 2010. 607 с.
5. Косяк В. А. Онтология телесно-двигательной активности (философские очерки) : монографія. Суми : ФЛП Цёма С. П., 2017. 196 с.
6. Косяк В. А. Очерки философии спорта : монографія. Суми : ФЛП Цёма С. П., 2018. 194 с.

7. Несторенко Т. П. Инфраструктура города в контексте его конкурентоспособности. *Економічні науки*. Зб. наук. праць, вип. 59. Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, т.72. 2007. С.70–76. URL : <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2007/72-59-13.pdf> (дата звернення: 07.02.2023).
8. Сбруева А. А., Рисина М. Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах. Суми : СумДПУ, 2000. 208 с.
9. Ostenda A., Nestorenko T., Yemchenko I. The suburbanization process and quality of life. *Recent Advances in Information Technology, Tourism, Economics, Management and Agriculture ITEMA*. Conference Proceedings (part of ITEMA conference collection), 2019, 235–240. URL : <https://cutt.ly/vYcXGOC> (дата звернення: 11.02.2023).

References

1. Azhazha, M., Gonda, V., Nestorenko, T. (2015). *Chelovecheskiy kapital: teoreticheskie osnovy i mekhanizmy razvitiia* [Human Capital: Theoretical Foundations and Development Mechanisms]. Problemy prostorovoho rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system: ekonomika, osvita, medytsyna – Problems of spatial development of socio-economic systems: economics, education, medicine. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 63–69. URL : <https://cutt.ly/YFdf3RC> [in Russian].
2. Balukh, V. O., Kotsur, V. P. (2016). *Kultura antichnosti : pidruchnyk* [Culture of Antiquity: a textbook]. Chernivtsi : Our Books. [in Ukrainian].
3. Bulatova, M. M. (2017). *Borotba. Encyclopedia v zapytanniakh ta vidpoviadiach* – [Struggle. Encyclopedia in questions and answers. Educational edition]. Kyiv : Olympic Literature. [in Ukrainian].
4. Gurevich, P. S. (2010). *Filosovskaya antropologiya : pidruchnyk* [Philosophical Anthropology: textbook]. Moscow : «Omega-L». [in Russian].
5. Kosyak, V. A. (2017). *Ontologiya telesno-dvigatel'noy aktivnosti (filosofskie ocherki)* [Ontology of body-motor activity (philosophical essays): monograph]. Sumy : FLP Tsyoma S. P. [in Russian].
6. Kosyak, V. A. (2018). *Ocherki filosofii sporta : monografiya* [Essays on the philosophy of sport: a monograph]. Sumy : FLP Tsyoma S. P. [in Russian].
7. Nestorenko, T. P. (2007). *Infrastruktura horoda v kontekste eho konkurentosposobnosti* [City infrastructure in the context of its competitiveness]. Zb. nauk. prats', vyp. 59. Chornomors'kyi derzhavnyy universytet im. Petra Mohyly – Coll. of science works, vol. 59. Black Sea State University named after Petro Mohyla, vol. 72, 70–76. URL : <https://cutt.ly/zQEGQ3A> [in Russian].
8. Sbrueva, A. A., Rysina, M. Yu. (2000). *Istoriia pedahohiki u skhemakh, kartakh, diahramakh* [History of pedagogy in schemes, maps, diagrams]. Sumy : Sumy SPU. [in Ukrainian].
9. Ostenda, A., Nestorenko, T., Yemchenko, I. (2019). *The suburbanization process and quality of life*. Third International Scientific Conference ITEMA Recent Advances in Information Technology, Tourism, Economics, Management and Agriculture. Conference Proceedings (part of ITEMA conference collection), 235–240. URL : <https://cutt.ly/vYcXGOC>. [in English].

АНОТАЦІЯ

Навчальний предмет «Історія фізичної культури» згідно з чинною в сучасній історичній науці періодизацією досить детально розкриває етапи та аспекти формування педагогічної думки у фізичній культурі первісного

суспільства, фізичний вишкіл за часів давніх цивілізацій і в античному світі, виховання в епоху середньовіччя, формування освітянської думки нового та найновішого часів. У кожному історичному періоді людської еволюції вимоги до фізичного вишколу були аргументовані панівною релігією, рівнем економічного і соціального розвитку суспільства, національними і культурними традиціями, регіональними особливостями життя та побуту народу чи групи народів.

Деякі етноси на нашій планеті існують на теренах сьогодення, а деякі зникають з лона нашої планети, але, на жаль, такою є філософія життя. І ті народи, які зараз процвітають і зберегли власну ідентичність, повинні завдячувати фізичній культурі, що протягом буремних століть дала можливість їм протистояти змінам клімату і навколишнього середовища, перемогти у чисельних війнах за незалежність, сформувати індивідуальні моральні принципи тощо. З розвитком фізичної культури формувалась і наукова думка в цій сфері, яка формувала гуманістичні підходи загальнолюдської солідарності, а разом з тим і почуття національного патріотизму. Наукова думка у фізичній культурі безкласового суспільства формувалась на теренах антропоморфної проторелігії з ініціаціями перевірки готовності всього дорослого населення до майбутніх життєвих випробовувань.

Педагогіка фізичної культури античних цивілізацій підпадала під вплив політеїстичних теософських аспектів. Але ключовим нюансом цієї педагогіки був факт возвеличення людської тілесності, яка формувалася за божественною подобою. Як приклад – основи еллінської калокагатії. Зі становленням панівного становища християнської релігії на початку нашої ери відбувається і зміна ставлення апологетів релігії до краси людського тіла як до божественного творіння. То ж матеріал статті конкретизує факти, що доводять глибоке осмислення ролі фізичної культури раннього періоду середньовічної патристики.

Ключові слова: педагогіка, історія фізичної культури, фізична культура, філософська антропологія, патристика, християнство, релігія.